4. Баханов К.О. Організація особистісно орієнтованого навчання. С. 86.
5. Баханов К.О. Професійний довідник вчителя історії. Харків: Вид. група «Основа», 2012. С. 144.
6. Власов В., Кульчицький С. Історія України (профільний рівень): підручн. для 10 кл. заклад. загальної середньої освіти. Київ: Літера ТЛД, 2018. С. 35, 86.

В статье раскрыта роль школьного учебника на современном уроке истории, его функции и структуру. Приведены примеры как использовать на практике различные компоненты современного учебника на уроке истории.

***Ключевые слова**: урок истории, учебник, функции учебника, источники, текстовый и нетекстовый компоненты.*

Отримано: 20.11.2018

УДК 37.014.5:069

Яніна Камбалова,
Оксана Власюк
м. Київ

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА МУЗЕЮ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

У статті обґрунтовано систему соціального партнерства, як одного з механізмів формування громадянських і патріотичних якостей особистості підлітка, які в майбутньому допомагають вирішити комплекс освітніх завдань, тому ідеальним соціальним партнером для школи виступає музей, який забезпечує соціокультурний простір для вирішення проблем цивільно-патріотичного виховання школярів.

***Ключові слова:** школа, музей, освітній простір, соціальне партнерство.*

Шкільний музей відіграє значну роль у роботі загальноосвітнього навчально-виховного закладу. Музей – важливий фактор формування суспільної активності школярів, він дає можливість багато бачити власними очима і це робить його могутнім засобом переконання, агітації і пропаганди. Це творча дослідницька лабораторія, і саме тому, у цих закладах створюються сприятливі умови для індивідуальної і колективної творчості учнів, які допомагають прививати дітям уміння самостійно орієнтуватися у потоці наукової і політичної інформації, займатися пошуково-дослідницькою діяльністю[1].

Позитивною тенденцією у роботі музеїв освітніх закладів на сучасному етапі є ріст питомої ваги самостійної пізнавальної роботи з джерелами, в тому числі з матеріалами, які ще не повністю розкриті.

Роль шкільних музеїв у вирішенні ключових завдань сучасної системи освіти певною мірою висвітлено у науковій та

© Яніна Камбалова, Оксана Власюк, 2018

науково-популярній літературі. Чималу роль у теоретичному обґрунтуванні необхідності створення шкільних музеїв, їх цілей і напрямів розвитку відіграли вітчизняні музейники та педагоги.

Мистецтвознавець і педагог А. Бакушинський, розглядав діяльність музею як педагогічний процес, у своїй роботі «Музейно-естетичні екскурсії». Теоретичним основам музеєзнавства та методиці музейної роботи, зокрема і шкільних музеїв, приділяли увагу вітчизняні та зарубіжні науковці: Н. Ганнусенко, В. Бабарицька, А. Короткова, О. Малиновська, М. Рутинський, О. Стецюк, Л. Гайдар та ін.

Упродовж останніх років в Україні з'явилися ціла низка наукових робіт, у яких розкриваються методичні та педагогічні аспекти діяльності шкільних музеїв в Україні на сучасному етапі (С. Войчик, Л. Грабинська, В. Камінська, Л. Толстіхін, Я. Треф'як, Л. Хмелярська, Т.Соломонова, С. Михайличенко та ін.).

Одним із чинників виникнення та розвитку музейної педагогіки стали зміни у системі освіти кінця XIX ст., в основі яких було покладено ідеї гуманізації освіти через звернення до світової культури, історії, духовних цінностей. Вони реалізовувалися через створення публічних музеїв, які умовно можна поділити на дві групи: професійні (музеї технічного, природничого, етнографічного, краєзнавчого та мистецького профілю) та навчальні музеї (педагогічні, шкільні, дитячі).

Варто зазначити, що освітня діяльність у технічних і природничих музеях була зорієнтована на формування у відвідувачів комплексу знань і навичок з наукового профілю музею, а художні музеї здійснювали професійне художнє навчання та естетичне виховання.

Власне освітня діяльність реалізовувалась у шкільних та дитячих музеях, які поступово ставали осередками народного промислу та центрами дитячої творчості. Вони залучали своїх вихованців до ручної праці, що неодмінно мала поєднуватись з грою, вона повинна бути змістовною, мати особистісну і суспільнокорисну значущість, чітку організацію, що сприяло б формуванню вмінь і навичок для подальшої трудової діяльності[2].

Екс-президент ІСОМ Жак Перо підкреслював необхідність спільної роботи музеїв і освітніх організацій у дусі творчості і інновацій. Креативність – це перший крок до інновацій. В результаті нестандартного креативно-ціннісного підходу до проблеми формування ціннісних орієнтацій учнів відбувається обмін цінностями, знаннями, ідеями, виникає новий оригінальний продукт, за допомогою смислів, репрезентувати в музейних артефактах. Таким чином, музей, націлений на освітні завдання школи, врахування інтересів і педагогів, і учнів.

Особливу увагу питанням трудового виховання приділяв Г. Кершенштайнер, автор проекту німецької трудової школи, що пов'язував виховання громадянина з оволодінням професією.

На думку С. Русової, дитяча праця є основою виховання. Зокрема, ручна праця повинна забезпечити творчу активність дітей, задоволення від результату, усвідомлення її соціальної значущості. Це сприяє в вихованні відповідальності й почуття обов'язку[3].

Цю роль музеїв визначає, передусім, те, що вони поглиблюють і реалізують функції шкільного краєзнавства – освітньо-пізнавальну, пошуково-дослідну, суспільно корисну і виховну. Адже соціальні функції музею (його суспільне призначення, роль стосовно суспільства) і завдання – адекватні завданням і суспільному призначенню краєзнавства.

Основними функціями музею, є також освітньо-виховна, документування явищ і подій суспільного буття, збереження, що здійснюється в процесі обліку, реставрації і консервації зібраних музейних предметів, науково-дослідна, що реалізується на основі зібраних музейних матеріалів на етапах як створення, так і функціонування музею, суспільно корисна[4].

Специфіка змісту креативно-ціннісної взаємодії музею і школи визначається особливостями музейного простору, здатного впливати на всі сфери особистості, формувати ціннісні установки та світогляд.

Музейний предмет і музейне середовище, які є джерелами нового знання, здатні викликати емоційно-національну, естетичну реакцію, здійснювати передачу культурно-історичного досвіду через приватне зіткнення з реальністю історії та культури, формувати стійке ціннісне ставлення до історії, традицій, героїв, ідей, образів минулого, сьогодення і майбутнього країни.

Актуальність залучення дітей дошкільного віку до вивчення історії рідного краю очевидна. В даний час близько 20% дошкільних установ міста працюють з музеєм за цією програмою.

У рамках додаткової освіти співробітниками музею розроблені програми «Дивовижний світ народної іграшки» для дітей 6-10 років, яка може доповнити і розширити тематику уроків праці в початкових класах. На заняттях хлопці знайомляться з історією і казковим світом народної іграшки: з сімейством солом'яних ляльок – Масницею, Купалом; з улюбленими ляльками наших прабабусь – ганчірковими і ляльками-закрутками. Вони дізнаються про різні матеріали і технологію їх виготовлення, отримують можливість розкрити і реалізувати свої творчі здібності, змайструвавши іграшку своїми руками.

Особлива увага приділяється в музеї підліткам. Використовуючи методи інсценізації, проблемного викладу, сюжетно-рольову гру, співробітники музею пропонують для підлітків

програму «В дусі українських традицій». На заняттях хлопці і дівчата знайомляться з формами спілкування і розваги їхніх однолітків, з традиціями і обрядами народних гулянь і свят, з особливостями і укладом сімейного життя в 19-20 ст.

Інтерес до музейних виставок, занять як з боку дорослих людей (педагогів), так з боку дітей різного віку сприяє подальшому розвитку відносин музею з освітніми установами міста.

Оскільки питання про реформи освіти є світовою проблемою, можна звернутися до зарубіжного досвіду. Наприклад, у США усвідомлення того, що традиційна шкільна система не сприяє соціальній адаптації підлітків до життя в сучасному суспільстві, що вимагає від молоді хорошою професійної підготовки і вміння гнучко і продуктивно вирішувати проблеми, призвело до використання мистецтва і культури в школі в якості дієвого засобу соціалізації. При цьому процес прилучення до мистецтва і культури може бути включений у шкільну програму, бути факультативним або проходити на базі установ (музею, театру, національного парку і т.д.).

Співпраця між школами та культурними установами будується на основі розробленої довгострокової програми. Основна мета навчання в школах не в тому, щоб слідувати програмі і заучувати навчальний матеріал, а в тому, щоб домогтися розуміння досліджуваного матеріалу і оволодіти предметом. Мистецтво стає не тільки рівноправним предметом шкільної програми, а й одночасно дієвим засобом, що допомагає краще засвоювати шкільні предмети. Заняття мистецтвом допомагають підліткам готуватися до дорослого життя, спілкуватися один з одним, адекватно висловлювати свої думки, уникати конфліктів або дозволяти їх оптимальним способом, а головне, допомагають вирішити проблему самовираження і розвитку особистості[5].

М. Мацкевич виділяє три способи взаємодії музею і школи: учитель веде заняття в музеї сам, а музей надає необхідні методичні матеріали та знайомить з переліком музейних ресурсів; музейний педагог і вчитель є рівноправними партнерами. Даний спосіб комунікації успішно реалізується в креативно-ціннісній взаємодії музею школи і вузу, як найбільш плідній і здатним принести ефективний творчий результат[6].

Ефективною формою креативно-ціннісної взаємодії музею та школи можна назвати музейні свята, організовувані спільно музейними працівниками і освітніми організаціями. Великим інтересом і популярністю користується щорічна акція «Ніч музеїв», яка характеризується неформальною атмосферою, святковістю, ефектом особистої причетності, співучасті в тому, що відбувається завдяки театралізації, грі, безпосередньому спілкуванню з «персонажами» святкового дійства, застосування особливої атрибутики.

На сучасному етапі вибудовування відносин зі школою музею необхідно враховувати зміни, що відбуваються в системі освіти. В даний час у системі вітчизняної освіти відбувається процес модернізації, пов'язаний з переходом від отримання енциклопедичних знань до навчання вирішувати проблеми і переходом на компетентнісно-орієнтовану освіту учнів.

Сьогодні стрімкий розвиток науки і техніки не дозволяє традиційним навчальним закладам повністю справлятися з потребами освіти. Виникає необхідність закликати на допомогу інші освітні засоби, використовувати потенціал інших установ (культури, додаткової освіти), вибирати програми і заходи, що сприяють розвитку компетенцій учнів.

Музей – це особливе освітнє середовище, який діє в сфері додаткової освіти. В даний час створені передумови для вибудовування відносини між краєзнавчим музеєм і школою на рівні інтеграції. Музей, який займається вивченням краєзнавства, може допомогти освітнім установам в формуванні у дітей таких компетентностей, як готовність до соціальної взаємодії і комунікативної компетентності. Що ж означають ці компетентності?

Готовність до соціальної взаємодії означає здатність співвідносити свої устремління з інтересами інших людей і соціальних груп, взаємодіяти з членами групи (команди) в рішенні загальної задачі, використовуючи ресурси інших людей. Комунікативна компетентність – це готовність отримувати в діалозі необхідну інформацію, цивілізовано відстоювати свою точку зору в діалозі і публічному виступі, з урахуванням різноманітності позицій і шанобливого ставлення до цінностей (релігійною, етнічною, професійною, особистісним) інших людей.

Одним з важливих напрямів музейної діяльності є суспільно-корисна праця краєзнавчого активу. У розмаїтті форм найбільшого поширення набули пошук і збереження історичних документів та реліквій, особливо збір музейного матеріалу по «гарячих слідах». У ході, скажімо, відкриття новозбудованої школи, дитячого садка, завершення газифікації населеного пункту й запалення факела, проведення традиційного свята чи обряду, цікавої зустрічі, шкільного випуску варто провести документування події шляхом фотофіксації, збору запрошень, програм, сценаріїв, виступів, аудіозапису цікавих виступів, спогадів, відеозйомки. Адже сьогоднішня подія завтра стає історією.

Краєзнавство – це прекрасна школа виховання громадянськості, основ життєвого самовизначення. Але краєзнавство слід розуміти широко: це і наше минуле, це і наше сьогодення, яке формує наше майбутнє. Використання в освітньому процесі краєзнавчого матеріалу дозволяє виховувати у ді-

тей інтерес до своєї малої Батьківщини, її багатому подіями минулого, культурних цінностей, повага де жили і живуть на цій землі люди, формувати знання про побут, заняття, господарське життя, обряди наших предків. Зв'язок підростаючого покоління з матеріальним і духовним спадком допоможе оцінити їм своє минуле і сьогодення, пізнати себе в цьому житті і визначитися в майбутньому. Таким чином, музеєм накопичений великий науково-методичний потенціал, який дає можливість музею вбудовуватися в навчальний процес в якості додаткової освіти[7].

Особливість шкільного краєзнавства полягає в превалюванні освітньо-пізнавальної діяльності. Відповідно до принципів доступності, природовідповідності можна говорити про три етапи (рівні) шкільної краєзнавчої роботи:

1. Отримання учнями готових знань з пояснень учителя та навчальних посібників.

2. Самостійне отримання знань про рідний край з публікацій періодики, знайомства з музейними експонатами.

3. Вивчення рідного краю в процесі поглибленої науково-пошукової роботи за різними джерелами.

За наявності в загальноосвітньому навчальному закладі музею він стає чи не основним центром шкільного краєзнавства. Особливо після 28 жовтня 2008 року – IV з'їзду Національної спілки краєзнавців України, прийняття нового статуту, що зафіксував її національний статус, творчий характер, перехід від масової організації до вузькопрофесійної, а отже – ліквідацію первинних осередків Всеукраїнської спілки краєзнавців у тих школах, де вони функціонували.

Є різні способи використання музейних предметів на уроках історії, географії, літератури, інших. Широко практикується урок-екскурсія в музеї, де після короткого вступного мотиваційного слова учителя урок продовжують екскурсоводи. Урок-екскурсію може провести і сам учитель. Часто урок у класі чи кабінеті проводиться із застосуванням музейних предметів. Популярною формою поєднання уроку з використанням музейних експозицій є проведення частини уроку в класі, а головного його етапу – вивчення нового матеріалу – у музеї. Тут в дію вступає зорове сприйняття експонованих документів, нагород, використовуються й аудіозаписи. У ході музейних уроків розповідь учителя поєднується з детальним самостійним ознайомленням учнів з окремими експонатами, відбуваються коментування документів, зав'язуються бесіда, обмін думками, нерідко заслуховуються учнівські повідомлення, підготовлені за завданням учителя на основі музейних матеріалів. Особливо ефективно проходять у музеї уроки з історії рідного краю – обов'язкова складова шкільного курсу історії України.

У музеї проводиться велика позакласна робота. Поширеною формою є проведення шкільних історико-краєзнавчих конференцій з участю учителів, науковців, учнів. Учителі та учні використовують фонди музею, його бібліотеку, готуючи доповіді, повідомлення, а в ході виступів – окремі музейні експонати, фондові матеріали[8].

Музейні експозиції, окремі предмети використовуються під час підготовки і проведення тематичних вечорів. У роки незалежності України особливого поширення набули музейні свята – комплексна форма культурно-освітньої музейної діяльності з використанням екскурсій, виставок, театралізації, народної пісні, зустрічей з цікавими людьми. Вони проводяться за сценарієм, тривалий час старанно готуються.

Необхідність виникнення та розвитку соціального партнерства в сфері цивільно-патріотичного виховання об'єктивно пов'язана з тим, що основні його суб'єкти – школа і музей як соціокультурні інститути не можуть ефективно реалізувати свої інтереси без взаємодії один з одним, кажучи іншими словами, їм важко обійтися один без одного в досягненні своїх завдань. Педагог О.В. Швейдер вважає, що соціальне партнерство – це сфера соціального життя дітей, що робить внесок у становленні їх громадянськості[9]. Так мова йде про те, щоб діти як рівноправні партнери включалися в співробітництво в умовах соціального партнерства.

Співпраця музею і школи ми представляємо у вигляді різнорівневої пірамідальної системи. Найнижчою стадією розвитку партнерства є знайомство, коли рівноправні учасники виробляють спільні цілі, цінності і ресурсне забезпечення сторін; цю стадію можна розглядати як створення ситуації соціального партнерства. Передбачається винесення на загальне обговорення питань про необхідність та сутність співпраці музею і школи: які форми співробітництва будуть більш ефективними? що думає про розвиток співробітництва кожна зі сторін? як організувати співробітництво, щоб дитина могла проявити здібності і ініціювати себе в системі соціального партнерства[10].

Другу стадію партнерства музею і освітнього закладу ми називаємо стадією соціальної дії. Коли проектується освітня модель соціального партнерства. Цю стадію можна назвати стадією «мотивованого сприяння», коли збігаються мотиви школи і музею, коли вони взаємно починають реалізовувати мету своєї діяльності, тобто починають свої партнерські відносини.

Завершальною стадією є власне партнерство (його можна назвати «дієвим партнерством»), що передбачає довготривалі взаємовідносини сторін, засновані на добровільній і спільній участі та взаємній відповідальності. Саме тут партнери відчувають максимальну довіру до ініціатив один одного, зацікав-

леність особистого вкладу в суспільне справу. Школа розробляє програму розвитку освітньої установи як документ – перспективу на соціальне співробітництво з соціокультурними установами, де прописуються всі компоненти моделі соціального партнерства школи та музею. Як відзначають деякі автори, ідеальна модель партнерства – це діюча система ділових, продуктивних відносин суб'єктів в освітньому, організаційному і соціальному просторах.

Соціальне партнерство, відповідно до точки зору Крилової Н.Б. – це спосіб організації спільної діяльності, що виражається на базі розвинених різноманітних форм співпраці з цілеспрямованим: співпраця в соціальній сфері, в правовій сфері та інформаційно-освітньому просторі школи[11].

Ми, в свою чергу, пропонуємо розглядати соціальне партнерство на кількох освітніх рівнях: рівень низового соціального партнерства – це організація партнерських відносин усередині освітнього закладу, де рівноправними партнерами визнаються педагоги і учні; перехідний рівень соціального партнерства, коли школа виходить за рамки власного освітнього простору, маючи контакт із представниками інших сфер суспільного виробництва; продуктивний рівень соціального партнерства, який проявляється в тому, що система освіти сама ініціює і встановлює партнерські відносини. На наш погляд, продуктивний рівень соціального партнерства пов'язаний, перш за все, з взаємовигідним співробітництвом соціальних партнерів у вирішенні завдань, поставлених ними перед собою[12].

Безперечно, музей і школа – це різні за своїми функціями соціальні інститути в суспільстві, але їх об'єднує те, що вони здатні робити глибокий вплив на формування особистості дитини. Суспільство переживає цивілізаційну кризу і інтеграційні процеси світової спільноти, а музей як хранитель і транслятор культурної спадщини дає можливість побачити світ багатогранним, збереженим, стійким у своїй культурі. Сучасна доктрина освіти не тільки не спростовує цього постулату, але і підключає музей як соціокультурний інститут до процесу формування особистісних характеристик школярів. А партнерські відносини між школою і музеєм в масштабах держави, які поки носять епізодичний характер, це неминуча характеристика сучасного світу, в якому розвивається освітній простір.

У висновку хочеться відзначити, що поряд з іншими установами культури і додаткової освіти, саме в музеї зосереджені резерви системи освіти, використання яких послужить розвитку не тільки культурно-освітньої діяльності музею, а й процесу шкільної освіти. Таким чином, креативно-ціннісна взаємодія музею та школи стає ефективним інструментом залучення учнів до загальнолюдських цінностей, збагачення особистого

досвіду, виховання духовних якостей особистості за допомогою методичного збагачення сторін процесу і створення нових спільних творчих програм та проектів, які легко вбудовуються в навчальний план, але реалізуються за межами школи або вузу в музейному, міському, віртуальному просторі в урочний і позаурочний час.

Примітки:

1. Михайличенко С.С. Історичні аспекти розвитку музейно-шкільної справи. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання*: збірник наукових праць / за заг. ред. Євтуха М.Б. Суми: Козацький вал, 2007. Вип. 34. С. 177-179.
2. Юхневич М.Ю. Я поведу тебя в музей: учебное пособие по музейной педагогике. Москва, 2001.
3. Русова С.Ф. Ідейні підвалини школи. *Світло*. 1913. Кн. 8. С. 33-38.
4. Бєлофастова Т.Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2003. 22 с.
5. Фіцула М.М. Педагогіка. Київ, 2003. С. 35-36.
6. Соломонова Т. Шкільні музеї в Україні: тенденції і проблеми розвитку. *Історія України*. 2007. № 45. С. 4-6.
7. Кушнір Л., Гомля Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі. *Витоки педагогічної майстерності*. 2012. № 10. С. 166-169.
8. Мурзина, И.Я. Музей и школа: направления и перспективы сотрудничества. *Человек в мире культуры*. 2016. № 2. С. 27-30.
9. Швейдер О.В. Социальное партнерство. Проблемы и перспективы. *Педагогическое обозрение*. 2008. № 4. С. 9-10.
10. Столяров Б.А. Воспитание искусством детей и молодежи в системе «Музей – учреждения образования»: концепция. Санкт-Петербург: [б. и.], 2007. 56 с.
11. Крылова Н.Б. Школьный уклад: повышение качества жизни школы. *Библиотека журнала «Директор школы»*. № 6. 2010. Москва: Сентябрь. 224 с.
12. Хоменко И.А. Школа и родители: этапы развития социального партнерства. *Педагогическое обозрение*. 2008. № 4. С. 7-8.

В статье обоснована система социального партнерства, как одного из механизмов формирования гражданских и патриотических качеств личности подростка, которые в будущем помогают решить комплекс образовательных задач, поэтому идеальным социальным партнером для школы есть музей, который обеспечивает социокультурное пространство для решения проблем гражданско-патриотического воспитания школьников.

Ключевые слова: *школа, музей, образовательное пространство, социальное партнерство.*

Отримано: 10.09.2018